

97

Dedicated to the 97th Anniversary of the National Leader of Azerbaijan, Heydar Aliyev

IV INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE OF

YOUNG RESEARCHERS

PROCEEDINGS

BAKU ENGINEERING UNIVERSITY, 2020
Baku/AZERBAIJAN

ƏLAVƏLƏR

MÜASİR AZƏRBAYCAN TƏSVİRİ SƏNƏTİNİN İNKİŞAFINDA ALTAY HACIYEVİN ROLU

EMİL AĞAYEV

Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyası
Sənətsünaslıq fakültəsi
emilaghayev93@mail.ru
BAKI, AZƏRBAYCAN

XÜLASƏ

Xalq rəssamı Altay Hacıyev yaradıcılığı müasir təsviri sənətimizin inkişafında mühüm yer tutur. Müxtəlif janrlarda yaratdığı əsərlərdə sənətkar fərdi manerasını ön plana çəkmişdir. Miniatura üslubu rəssamın yaradıcılığının təsvir dili olmaqla bərabər, əsərlərində həmin dövrdə mövcud olan cərəyanlarla birləşərək təşkil edir. Altay Hacıyevin “Xalqımızın ulduzları” silsiləsi tariximizdə mühüm yer tutan şəxsiyyətlərin ikonoqrafik obraz kimi də gələcək nəsillərə tanıtılmasında əhəmiyyətli yer tutur. Bu məqalədə rəssamın şəxsi arxivini, geniş diapazonu malik olan yaradıcılığı təhlil edilmişdir.

AÇAR SÖZLƏR: ALTAY HACIYEV, RƏNGKARLIQ, QRAFIKA GİRİŞ

Çağdaş bədii proseslərin mürəkkəb, bir az da nizamsız və təzadlı inkişafı axarında bəzən elə bir canlı qüvvə tapılır ki, tamaşaçı diqqətini cəlb edərək, onun rəğbətini qazanır. Çünki müasir tamaşaçı ecəzkar və düşündürücü lövhələrdən həzz almağa çalışır. Görkəmli fırça ustası, Azərbaycanın xalq rəssamı Altay Hacıyev də məhz belə bir bədii qüvvəyə malik olan ustad, yaradıcılığı ilə tarixdə qalan sənətkarlarımızdandır. Rəssamın yaradıcılığı onun iç dünyasıdır, hər bir sənətkar öz fərdi mövqeyi ilə fərqlənməlidir. Altay Hacıyev “Rəssam öz emalatxanasının əsiridir” ifadəsini söyləməklə öz sənətinin vurğunu olduğunu göstərir.

TƏDQIQAT METODU

Altay Hacıyev yaradıcılığının formalaşması mərhələsi. Altay Hacıyev 1931-ci ildə tanınmış rəssam Əmir Hacıyevin ailəsində dünyaya göz açmışdır. Əmir Hacıyev (1899-1972) XX əsr Azərbaycan təsviri sənətində xüsusi yer tutur. Rəssam özü dəfələrlə qeyd edirdi ki, rəssamlıq sənətini öyrənməkdə atama borcluyam, lakin mənim əlimdən tutub sənət aləminə gətirən ailəvi dostluq münasibətlərimiz olan Böyükağa Mirzəzadə olmuşdur. Onun müəllimləri arasında Mikayıl Abdullayev, Tahir Salahovunda adını qeyd edə bilərik. Sənətkarın adı Azərbaycanda ilk dəfə 1958-ci ilin payızında, istedadlı gənc rəssamların birinci sərgisində çəkilmişdi. Kiyev rəssamlıq institutunun diplomantı A. Hacıyev doğma Bakıda akvarellə çəkdiyi qız portretini nümayiş etdirirdi. Əvvəlcə Bakıda rəssamlıq texnikumunda, sonra isə Kiyevdəki Rəssamlıq İnstitutunun qrafika fakültəsinə qəbul olur. Burada o, Ukraynanın məşhur qrafika ustası A.S. Paşşenkonun emalatxanasında məşğul olur, dəzgah qrafikasının müxtəlif növlərinin- litoqrafiyanın, linoqrafiyanın, ofortun sirlərinə yiyələnir, kitab qrafikasının əsaslarını öyrənir.

Ümumilikdə rəssam ömrünün 30 ilini kitab sahəsində çalışmışdır. 1959-cu ildə Altay Hacıyev təhsilini başa çatdırır. Onun mövzusu “Azərbaycanda inqilabi hərəkət tarixindən” götürülmüş diplom işi-linoqrafiyalar seriyası yüksək qiymətləndirilir. Lakin bu beş vərəqdə artıq rəssamın həm dövrünə, həm də üsluba qarşı fərdi münasibəti irəli sürülür.

1960-ci illərin əvvəli A. Hacıyevin yaradıcı inkişafının ən məhsuldar dövrlərindən biridir, neft mövzusu rəssamın qrafikasında başlıca mövzulardan biri olmuşdur. Rəssamın digər

linoraqravürlər seriyası dörd vərəqdən ibarət seriya şəkilli qara-ağ “Xəzər” də aydın ifadə qüvvəsi, monumentalılığı ilə seçilirdi.

Altay Hacıyev zəngin yaradıcılığa malik sənətkardır. O, yaradıcılığında əsasən portret, natürmort, peyzaj və s. janrlardan istifadə etmişdir.

1982-ci ildə Altay Hacıyev Əməkdar rəssam, 2002 -ci ildə isə Xalq rəssamı fəxri adlarına layiq görülmüşdür. 1995 -ci ildə "Humay" mükafatı ilə təltif olunmuşdur. Altay Hacıyev 2003-cü ildən Prezident təqaüdçüsüdür. Xalq rəssamı 2019-cu ildə vəfat etmişdir.

Altay Hacıyev yaradıcılığında kitab qrafikası. Altay Hacıyevin yaradıcılıq axtarışında kitab qrafikasında uşaqlar üçün yaratdığı kompozisiyalarda əsas məqəmlərdən biridir. V.Favorsky demişdir “Uşaqlar üçün səhifəni çevirmək bir hadisədir”. Bu axtarışdır, çünki uşaq kitabının mahiyyətinin məzmununun plastik ifadə dili ilə açıqlanması Hacıyevdə maraqlı, bəzən gözlənilməz formalar qazandırmışdır. Ölkəmizdə 19-cu və 20-ci əsrlər dövründə Şərqi ölkələrini tədricən istiqamətləndirən mədəni və təhsil səviyyəsində uşaq kitabını əks etdirən tarix xüsusi bir xarakter daşıyır. Qrafika üzrə sənətkarlarımız uşaqlar üçün kitab illüstrasiyaları uzun müddət nümayiş etdirməyiblər. Uşaqlar üçün kitab illüstrasiyaları XIX əsrin sonuna qədər çox orta səviyyədə tətbiq olunduğuna görə əsrlər boyu özünü miniatür kimi tanıtdırırdı. Yəni bu illüstrasiyalar böyük bir dövr tərziləri ilə həll olundu. 18-19-cu əsrlərdə Azərbaycan Dövlət İncəsənət Muzeyinin ekspozisiyasından keçən "Qrammatik dərslik" adlı kitab parlaq nümunədir. Uşaq nümunələrinin sonrakı inkişafı ümumiyyətlə qrafika sənətinin inkişafı ilə sıx bağlıdır. XX əsrin əvvəllərindən etibarən aparıcı rol, şübhəsiz ki, ədəbi əsərləri əks etdirən əsas tendensiyaları müəyyən edən Molla Nəsrəddin və Ə. Əzimzadəyə aiddir. 1920-ci və 1930-cu illərdə fərdi nadir nümunələrdən uşaqların incəsənət kitabının sisteməlik izolyasiyasına keçməsi təsvir edilmişdir. Bir qədər sonra "Azərnəşr" yaradıldı. Tədricən Azərbaycanda uşaqlar üçün yaradılan kitab qrafikası əsərlərini fərqləndirən prinsipləri təsdiqləyir. Lakin janrın xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq, onun inkişafında qaçılmaz prosesləri qeyd etmək lazımdır. Azərbaycanda erkən XX əsrin tarixi vəziyyət unikal müddətli idi və bir uşaq kitabını gənc oxuculara izah etmək olduqca çətin idi. Şər üzərində qələbə mütləq idi və bütün bu hadisələr “Azərnəşrin” istehsalı ilə çıxdığı kitab nümunələrində görünürdü. Əvvəla, xalq folklorları: epikalar, miflər, nağıllar özünəməxsus şəkildə təsvir edilmişdir.

Rəssamın təsvir etdiyi "Şəngülüm Şüngülüm, Məngülüm" nağılı sadələşdirilmiş formalarda, parlaq rənglərdə - uşaqlara xarakterik olan qəbuletmə ruhunda danışmağa başladı. Əvvəlki nəşrlərdə Əmir Hacıyevin təsvirləri ilə təsiri örtüyün dizaynında hiss olunur, ümumiyyətlə, Hacıyevin oğlu atasının ənənələrinə üstünlük vermir. Başlanğıc nöqtəsi, sənətkarın şərq forması kimi götürdüyü bir miniatürdür.

Altay Hacıyevin uşaqlar üçün yaratdığı kitab qrafikasında növbəti əhəmiyyətli işi, "Şah Süleyman və qarışqa" adlı kitabını, iki nəşrdə yayımlayır. İlk variant (Azərnəşr, 1965) Azərbaycan dilində nəşr olunur. Hacıyevin heyvanların təsəvvür edilməsi ilə bağlı problemlərini həll etmək maraqlıdır, onların hərəkətlərini insanların hərəkətlərinə bənzədirdi. Rəssamın uşaqlar üçün işlədiyi “İsgəndərin Bərdəyə gəlməsi və Nüşabə ilə görüşməsi” kitabındakı illüstrasiyalarda miniatür ənənələrini yenidən görə bilirik. Altay Hacıyev İsgəndərin Bərdəyə gəlişini ardıcıl şəkildə təsvir etmişdir. Bu kitabda yerləşən illüstrasiyalarda rəssam əsasən qırmızı rəngdən, obrazların geyimləri və süjetin ardıcılığını bütöv şəkildə balaca tamaşaçılarına çatdırmışdır. Qeyd etmək lazımdır ki “İsgəndərin Bərdəyə gəlməsi və Nüşabə ilə görüşməsi” və A.Axundovanın “Şəhzadə neft nağılı” kitabları 2017-ci ildə Mədəniyyət və Turizm nazirliyi tərəfindən nəşr etdirilmişdir.

Şifahi xalq yaradıcılığının qəhrəmanlıq dastanları arasında “Koroğlu”nun öz yeri var. Ədalətsizliyə, haqsızlığa qarşı barışmazlığa səsləyən bu dastanın hər bir qəhrəmanı əsl cəngavər kimi xalqımız tərəfindən sevilə-sevilə vəsf olunub. “Koroğlu” dastanı kitabının üzlüyü (kağız, quş) sarı fonda Koroğlu və dəlilərinin at belində təsviri, mimikaları təsvir olunmuşdu. Altay Hacıyev bu hissədə sanki döyüşə hazırlaşan bir səhnəni canlandırmışdı. Dastanın üz səhifəsində isə quş texnikası ilə saz və döyüş aləti bu əsərin əsas simvolları kimi canlandırılmışdı.

Sənətkar həmçinin “Nəsiminin lirikası” kitabına çəkilmiş illüstrasiyalarında müəllifdir. Rəssam özü qeyd edir ki, mən bu kitabdakı təsvirlərdə ağ və qara rənglərin ziddiyyətliliyini deyil, onların bir-biri ilə qarşılıqlı münasibətini həll etmişəm. Qeyd etmək lazımdır ki, Altay Hacıyev bu kitabın materialını özü alır. İpək parça üzərində Nəsimi dünyasını qrafikanın dili ilə çətdirməyə çalışır.

Altay Hacıyev yaradıcılığının zirvə mərhələsi. 80-ci illərdə Altay Hacıyevin yaradıcılığında artıq rəngkarlıq mühüm yer tutur. Onun yaradıcılığı özündə kitab və dəzgah qrafikasını, monumental və dəzgah rəngkarlığını üzvi şəkildə birləşdirir. Rəngkarlıqda təsvirlər zəngin rəng koloriti ilə seçilir, şanlı keçmişimiz, tarixi şəxsiyyətlərimiz və zəngin mənəviyyat xəzinəmizin tərənnümü təşkil edir. Altay Hacıyevi təsviri sənətimizin tarixi janrına ən layiqli töhfə verən sənətkarlardan hesab etmək olar.

Altay Hacıyevin “Sara Xatunun II Mehmetlə görüşə getməsi” kompozisiyasında zəngarəng çalarları diqqəti cəlb edir. Kətan üzərində yağlı boya ilə işlənmiş əsər “Xalqımızın ulduzları” silsiləsindəndir. Qarşı fonda ayaq üstə, əlində məktub təsvir olunmuş Sara Xatun, arxa fonda isə öz taxtında əyləşmiş oğlu Uzun Həsən, Vizantiyalı və Ərəb səfirləri təsvir olunmuşdur. Ayaq üstə, əlində məktub təsvir olunmuş Sara Xatun öz məğrur görünüşü ilə əsərə möhtəşəm kompozisiya quruluşu verir. Bu əsərdə Sara Xatun oğlu Uzun Həsənin xahişi ilə qiyam qaldırmağa hazırlaşan türk ordusunun rəhbəri II Mehmetin hüzuruna gedir. Bununla da Sara Xatun tarixə “ilk diplomatik” qadın kimi düşür.

1991-ci ildə isə rəssam tamaşaçılara bir neçə illik yaradıcılıq axtarıqlarının nəticəsi olan, Azərbaycan tarixinə şair, rəssam və dövlət xadimi kimi daxil olmuş Xurşudbanu Natəvana həsr etdiyi silsilə rəngkarlıq və qrafika əsərlərini təqdim etdi. “Quşlarla söhbət”, “Xarı bülbül”, “Məclisi-Üns”, “Natəvan və Düma”, “Şuşaya su kəmərinin çəkilməsi” və s. kompozisiyaları bu qəbildəndir.

Altay Hacıyev Natəvan dünyasını bütün əlvanlığı ilə göstərmək üçün onu həm də yaşadığı mühitlə vəhdətdə göstərib. Bunun üçün rəssam Şuşanın füsunkar təbiəti ilə yanaşı, şairənin müasirlərinin obrazlarından da geniş istifadə etmişdir. Sənətkarın yaratdığı “Mir Möhsün Nəvvab” və “Qasım bəy Zakir” əsərlərinin onun “Natəvan-Şuşa” adlı sərgisinə daxil edilməsi də XIX əsr Şuşa mədəni mühitini miqyaslı göstərmək istəyindən irəli gəlmişdi.

Sənətkar yaradıcılığında Şuşaya həsr etdiyi mənzərələri də mühüm yer tutur hansı ki, kompozisiyalarda rənglər vasitəsilə Qarabağın beşiyi sayılan diyarın təbiəti, dağları, küçələri və məscidi təsvir olunmuşdur. Altay Hacıyev bu kompozisiyalarında ölkəmizin tarixən haqsızlıqlara qalmasını öz firçası vasitəsilə tamaşaçıya çatdırır. Rəssamın Qarabağın əsrarəngiz təbiəti fonunda bir neçə kompozisiyalar yaratmışdır. “Bahar ovqatı” adlı rəngkarlıq nümunəsində isə tərəvəli yaz fəslə, təbiətin gözəli olan ceyran və gənc xanım obrazı bir-birini tamamlayır. Rəssam “Arazın iki sahili” adlı nümunəsində kətan üzərində ağ xətt çəkərək, vətənin iki yerə bölünməsinə ürək ağrısıyla təsvir etmişdir. İkiyə bölünmüş Arazın bir hissəsində Bakı - onun memarlıq nümunələri, xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadə, digər hissəsində isə Təbriz və onun məşhur şairi Şəhriyarın obrazı əks olunmuşdur.

“Qubalı Fətəli xan. Birlik arzusu ilə” adlı kompozisiyasında tarixi faktlardan istifadə edən rəssam bu əsəri ilə Fətəli xanın simasında daima xanlıqları birləşdirmək, xarici düşmənlərə qarşı mübarizə aparmaq, ölkəni vahid halda birləşdirmək istəyən bir obraz yaratmışdır.

“Dilək ağacı” bu əsərdə isə öz arzusuna çatmaq istəyən xanımın kövrəlməsi və əlləri ilə üzünü tutması, ağacın isə arzu ləntləriylə bəzənməsi əks olunmuşdu. “Keçmişdən səhifələr. Lay-lay” bu kompozisiyada öz körpəsinə lay-lay oxuyan ana və beşikdə yatan övladı təsvir olunmuşdur. Rənglər, işıq-kölgə və məkan həlli bu tablo üçün xarakterikdir. Sənətkar əsərlərində qadını-ana, siyasətçi və vətən uğrunda çarpışan monumental obraz kimi tamaşaçıya təqdim etmişdir.

Rəssamın 80 illik yubileyinə həsr edilmiş Altay Hacıyevin “Yayın son günü” kompozisiyası özündə simvolik mənəni birləşdirir. 1936-cı ilin yayı təsvir edilib, Cavid, Cavad, Müşfiq, Rəsul Rza və ailələri, onların qələm və ürək dostları hər axşam “Şeir süfrəsinə” toplaşırlar. Bu onların birgə olduqları son yaydır. Sənətkar bütün bu fikirləri kompozisiyada cəmləmişdir.

Yaşayıb-yaratmaq eşqiylə ilhamlanan rəssam bütün bunlarla kifayətlənmir və o, ölməz söz ustadı Nizami Gəncəvinin yaratdığı möhtəşəm sənət nümunəsi olan “Xəmsə”yə daxil olan “Yeddi Gözəl” poemasına həsr etdiyi kompozisiyalarında müəllifdir. “Aşıq Mirzə Üzeyir Hacıbəyovun yanında”, “Aşıqlar Səməd Vurğunla” və “Nəsillərin dialoqu-Ələsgər Ələkbərov Fuad Poladovun söhbəti” kimi əsərlərinin rəssamın zəngin dünya görüşündən xəbər verdiyini söyləyə bilərik.

Milli adət ənənələrimizi əks etdirdiyi əsərləri arasında “Qız evində toy” adlı tablosu da xüsusi yer tutur. Kompozisiyada sandıq üstündə oturan gənc qız və onun ətrafındakı, əllərində xonça, güzgü tutan xanımlar tamaşaçının diqqətini cəlb edir. “Oğlan evində toy” adlı kompozisiyasında isə sanki çal-çağırılı toy gözümüzün önündə canlanır, arxa fonda ifa edən musiqiçilər, ön tərəfdə isə gənc bəy, qırmızı lenti olan qoç və toyu maraqla izləyən balaca oğlan təsvir olmuşdur. Rəssam hər iki rəngkarlıq nümunəsində işıq-kölgədən, məkan həllindən, isti rənglərdən məharətlə istifadə etmişdir.

Altay Hacıyevin yaradıcılığında Bakıya həsr etdiyi kompozisiyalarında mühüm yer tutur. Onun “Bakılı qızlar” adlı rəngkarlıq nümunəsində Bakının simvolu olan Qız qalası və qırmızı rəngin ətrafında təsvir edilən üç qız təsvir edilmişdir. “Sevdiyim Köhnə Bakı” adlı kompozisiyasında ümumilikdə paytaxtımızın qədimliyi, onun memarlıq abidələrinin təsviri bu şəhərin həqiqətən “əfsanələr paytaxtı” olduğunu bir daha təsdiq edir. Sənətkarın “Müasir Bakı” adlı mənzərəsində isə artıq öz yerini dünya şəhərləri arasında tutan, gecələri işıqlı olan qüdrətli, müstəqil Azərbaycanın paytaxtı təsvir olunmuşdur. Müasir Bakının simvoluna çevrilən alov qüllələrinin saçdığı işıq isə Xəzər dənizinin üzərini bəzəyir və ölkənin gələcəyinin parlaq olduğunu Altay Hacıyev bu kompozisiyasıyla tamaşaçılara çatdırır.

Rəssamın monumental sənət sahəsində yaratdığı əsərlər də özünəməxsus bədii-estetik dəyərləri ilə seçilir. Monumental rəngkarlıqda ilk nümunəsi 1970-ci ildə Moskvada SSRİ xalqlarının dostluğu mağazası üçün hazırladığı mozaika, Penza-da Azərbaycan firma mağazası üçün “Rəqs” mozaik pannosu və Bakıda “Şampan” zavodunun bədii tərtibatı, Neftçi klubunda “Olimpiya alovu” mozaik pannosu mühüm yer tutur. Onun Bakıdakı 1 sayılı şərab zavodunda həmkarı Rəhim Məmmədovla birlikdə hazırladığı mozaik əsəri, eləcə də “Neftçi” futbol klubunun bazasında, Sabunçu rayonundakı “Rövşən” restoranında yaratdığı mozaik lövhələri və divar rəsmini, ən nəhayət, “Lukoil” neft şirkətinin Bakı ofisini bəzəyən vitrajları və bu sahədə gördüyü digər işləri sənətlərin sintezi probleminin yaddaqalan həllini özündə yaşadan yüksək bədii-estetik dəyərli nümunə hesab etmək olar. Rəssamın bu sahədəki uğurlu axtarışlarını “Lukoil” neft şirkətinin Bakı ofisini bəzəyən vitrajlarda görmək mümkündür. “Odlar yurdu”, “Atəşgah”, “İçərişəhər”, “Mavi Xəzər” və “Xəzərin sərvəti” lövhələrindəki Azərbaycan neftinin çoxəsrlik tarixini özündə əks etdirən obrazlı-rəmzi təqdimatı kifayət qədər yaddaqalandır

NƏTİCƏ

“Müasir Azərbaycan təsviri sənətinin inkişafında Altay Hacıyevin rolu” məqaləsinin əsas nəticələri aşağıdakılardır:

1. Altay Hacıyev yaradıcılığının erkən dövr mərhələsi xronoloji ardıcılıqla təhlil edilmişdir.
2. Xalq rəssamının şəxsi arxivindən istifadə edilmişdir.
3. Sənətkarın geniş diapazona malik olan yaradıcılığı, əsərləri təhlil edilmişdir.
4. İlk dəfə olaraq indiyənə qədər bilinməyən əsərləri və onların tarixi, təhlili bu məqalədə verilmişdir.

ƏDƏBİYYAT SIYAHISI

1. Ağayev E. “Altay Hacıyev yaradıcılığında “Qarabağ” mövzusu”, Müstəqillik dövründə Azərbaycan təsviri sənətinin inkişafı (ənənə və müasirlik) II Respublika elmi-nəzəri konfransın materialları, 6 noyabr 2018, ADMİU s164-167
2. Ağayev E. “Altay Hacıyev yaradıcılığında multikulturalizm ənənələri”, “İdarəetmədə multikultural dəyərlər” mövzusunda IV Respublika elmi konfransının materialları toplusu, 16 may, 2019, Turizm və menecment universiteti, s 87-92
3. Əliyev Z. Azərbaycanın Xalq Rəssamı Altay Hacıyev, Bakı, 2011, 143s.
4. Керимова С. Творческий путь Эмира Гаджиева, Elmi axtarışlar, XXIV, AMEA, Folklor İnstitutu, Bakı, Səda-2006, s.162-166.